

Györgyike és Bella

Varsányi Irén *femme fatale*-szerepei

VÁRADI ÁGNES

Varsányi Irén élet- és pályaképe egyre jobban formálódni látszik, köszönhetően azon törekvéseknek, amelyek a kortársak, színészek, színházi szakemberek visszaemlékezései¹ vagy a bemutatott színdarabok recenziói nyomán haladva a színésznő pályáját igyekeznek megrajzolni.² Mégis szembesülünk bizonyos nehézségekkel, amikor Varsányi szerepformálásait kutatjuk. Ezek egyfelől a források szubjektivitásából, másfelől abból a tapasztalatból fakadnak, hogy híján a színházi előadásokról készített film- és hangfelvételeknek,³ nehezen lehet rekonstruálni és plasztikusan megragadni azt a színészi játékmódot, stílust, egyéniséget és hangot, amely karakteresen jellemzi a színpadi játékot. Jelen írás arra tesz kísérletet, hogy az impresszionista kritikákat⁴ és a memoárokban fellelhető anekdotikus történeteket meghaladva megértse a Varsányi által megformált női szerepeket, azt feltételezve, hogy sikerül a többféle nőtípuson keresztül a színésznői játékpalletta gazdagságára és sajátosságára rámutatni. A tanulmány középpontjában két szerep és egy nőtípus áll: Szomorú Dezső *Györgyike, drága gyermek* és *Bella* című drámájának a címszereplői. Ezt a nőtípust nagy sikerrel játssza a Vígszínház színpadán Varsányi Irén: ez a *femme fatale* típusa.

¹ A *Színházi Élet* tematikus száma mellett (1915/17) a színészkollegák is értékelik színészi munkáját. A nagy partner, Hegedűs Gyula így vall Varsányiról: „A lényének, gyönyörű belső lelki színeinek pompája ezekben tárult fel teljes ragyogásban. Gyönyörű útja volt. A gyöngédlelkű, szerelmes, törekeny asszonyok, a fiatal, bájos, piruló leánykák egész virágos kertjén át jutott el a színészdicsőség tetejére.” HEGEDŰS Gyula, *Emlékezések* (Budapest: Légrády Kiadó, 1921), 67–68.

² Varsányi Irénről nem jelent meg monográfia, ismeretterjesztő blog viszont található róla: 2018-ban hozta létre Visi Lakatos Mária, aki a blog szövegét Sággy Gyula filmrendező gyűjteményéből válogatta és szerkesztette, valamint összegyűjtötte a Varsányiról szóló írásokat, az örökösöktől a dokumentumokat. VISI LAKATOS Mária, „Varsányi Irén, a színésznő...”, *Blog.hu*, hozzáférés: 2021. 05. 15, <https://varsanyi-iren.blog.hu>.

³ Varsányi ugyan némafilmek főszerepeit játszotta (az 1918-as *Anna Karenina* a legizgalmasabb vállalkozás a sorban), ám semmiképp sem lehet összevetni a némafilmek színészi játéktechnikáját a színpadi gyakorlattal, már

csak a hang hiánya miatt sem. A némafilmek a színházi előadások játékmódjáról nem árulnak el sokat. „Varsányi Irén filmszerepei,” hozzáférés: 2021.05.15, <https://varsanyi-iren.blog.hu%2018/18/filmszerepei>.

Varsányi Irén szerepei a kezdetektől az első sikereig

Varsányi nagyon fiatalon, másodéves színi növendékként kerül be a frissen alakuló vígszínházi gárdába,⁵ még nem sok minden indokolná szerződését, hacsak nem Ditrói

csak a hang hiánya miatt sem. A némafilmek a színházi előadások játékmódjáról nem árulnak el sokat. „Varsányi Irén filmszerepei,” hozzáférés: 2021.05.15,

<https://varsanyi-iren.blog.hu%2018/18/filmszerepei>.

⁴ A századelő időszakának jellemző recenziós-hozzáállása az impressziókon alapuló kritikai attitűd. Vö. Kosztolányi Dezső, Ambros Zoltán, Ignotus színházra vonatkozó írásaival.

⁵ A Vígszínház nyitóelőadása: Jókai Mór *Baranghok* című darabja. MAGYAR Bálint, *A Vígszínház története* (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1979), 32.

Mór éles szeme és az az új művészi koncepció, amit magával hoz a Kolozsvárról érkező színiigazgató.⁶ Ennek jegyében akad meg a szeme a manír nélkül, ösztönösen egyfajta természetes játékmódot követő színésznőn, aki így jól illeszkedik Ditrói rendezői elképzeléseibe. A színház művészeti felfogásában ugyanis a naturalista színjátszás gyakorlata érvényesül, ez nemcsak a színpadi díszletezésben reprezentálódik (igazi bútorokkal, valós szobabelsőkkel dolgoznak),⁷ hanem a színészi játékban is tetten érhető. A sok mozgást igénylő, gyors ritmusú jelenetekben a hétköznapihoz leginkább hasonlító beszédmód a hiteles előadásmód, még akkor is, ha a klasszikus darabok deklamáló szövegmondásához képest ez olykor nehezebben érthető.⁸ A színházi repertoár is alakítja ezt a játékstílust, hiszen a gyors tempójú, poentírozó jelenetépítés jobban megfelel a francia, angol, olasz drámavilágból magyarított bohózatoknak,⁹ mint a szavalás – az első évek műsorrendjét pedig alapvetően ezek a művek határozzák meg.

Varsányi vígszínházi indulásának jó kerete és lehetősége ez a repertoár, hiszen a bohózatok és vígjátékok nélkülözhetetlen figurája a nő, aki férfiakat bolondít magába, aki megcsal és akit megcsalnak. A darabok fő-

szereplője egyre inkább a csalfaságra kapható, polgári úriasszony lesz.¹⁰ A közönség fokozott érdeklődése mutatja is a téma aktualitását, a házasságtörő asszony pikáns története újdonság, és remek alapot jelent a vígjátéki helyzetek megteremtéséhez.¹¹ A fiatal színésznőnek a főszerepekre azonban mindaddig várnia kell, amíg a már népszerű Delli Emma hátat nem fordít a Vígszínháznak,¹² az ő helyébe lép majd Varsányi, és veszi át a szerepeit. Így debütál elsőként P. Potter *Trilby* című darabjában 1897 májusában,¹³ majd az első főszerepet Feydeau *Osztrigás Mici* című darabjában játssza 1899-ben, bár ez is beugrásként adódik a kezdő színésznőnek.¹⁴

A Vígszínház első évtizedében bemutatott, körülbelül kétszáz darabnak közel a negyede magyar szerzőtől származik: ez Ditrói színházfelfogásának és a tudatos műsorpolitikának köszönhető.¹⁵ Az elsők között említendő Bródy Sándor *A dada* című drámája 1902-ben, amely azonban nem lesz közönségsiker, 16 előadás után le kell venni műsorról.¹⁶ Ebben már Varsányi alakítja a címszereplőt. A választóvonal Molnár Ferenc darabja 1907-ben: *Az ördög*, szintén Varsányi Irén főszereplésével. A publikum ezt a bemutatót nagy lelkesedéssel fogadja. Ezt követi majd

⁶ Ditrói Mór (1851–1945) rendező, színházigazgató. A Vígszínház alapító színidirektora. Vö. DITRÓI Mór, *Komédiások* (Budapest: Közlekedési Nyomda, 1929); továbbá MAGYAR Bálint *A Vígszínház...*, 53.

⁷ Vö. BÁRDI Ödön, *A régi Vígszínház* (Budapest: Táncsics Könyvkiadó, 1957) és MAGYAR, *A Vígszínház...*, 64. és HEVESI Sándor, *Színház* (Budapest: Singer és Wolfner, 1938), 102.

⁸ MAGYAR, *A Vígszínház...*, 43.

⁹ A Vígszínház műsorrendjében az 1896-tól, az első években francia, angol és olasz művek szerepeltek. Szerzők többek között G.A. Cavaillet, R. Flers, G. Feydeau, E. Labiche, P. Potter, Henry Bernstein. MAGYAR, *A Vígszínház...*, 72.

¹⁰ MAGYAR, *A Vígszínház...*, 72

¹¹ MAGYAR, *A Vígszínház...*, 72.

¹² Delli Emma Keglevich István grófhhoz megy feleségül, egy darabig felhagy a színjátszással, majd a Nemzeti Színházhoz szerződik. BÁRDI, *A régi...*, 27.

¹³ MAGYAR, *A Vígszínház...*, 64.

¹⁴ MAGYAR, *A Vígszínház...*, 64.

¹⁵ Ditrói százas magyar szériát rendez a színházban. Merész vállalkozás: közönséget csalogatni a kevésbé ismert magyar szerzők darabjaira, ám sikerek is jelzik a publikum igényét magyar darabokra. MÉSZÖLY Tibor, *Színház a század küszöbén* (Budapest: Múzsák, 1986), 25.

¹⁶ MAGYAR, *A Vígszínház...*, 65.

egy évvel később Bródy Sándor *A tanítónő* című színműve, az immár népszerű színésznővel a címszerepben. Varsányi kvalitásait Bródy már az első darabja óta csodálja,¹⁷ ő alakítja a későbbiekben is a mindenkori Bródy-darabok női figuráit – a színházi vezetés szándéka és az írói törekvés egybecsengeti látszik.¹⁸ Molnár Ferenc *Az ördög* kapcsán kerül közelebbi kapcsolatba Varsányi Irénnel, majd a *Liliom* felejthetetlen Julikája után *A testőr* női főszerepét is neki szánja. A siker teljes, bár Varsányi néhány előadás után magánéleti okokból lemond a szerepről.¹⁹ Mindebből úgy látszik: Varsányi Irén a magyar szerzők sikerdarabjainak kabalaszínésznője 1902-től 1918-ig; Molnár Ferenc, Bródy Sándor, Lengyel Menyhért²⁰ és Szomory Dezső színműveiben is ő alakítja a főszerepeket. A színésznő neve garancia a publikum érdeklődésére, olyan színészi játékot fémjelez, amely népszerűvé teszi a kortárs magyar színműveket a Vígszínház színpadán, ez pedig fontos célja a színházvezetésnek: a magyar műveknek továbbra is bírniuk kell a versenyt a repertoár nagy nemzetközi sikerdarabjaival.

¹⁷ Bródy *A dada* próbaidőszaka előtt ismerkedik meg a tanulni vágyó Varsányival. Vö. FEHÉR Judit, *Asszonyok* (Budapest: Ulpiusz-ház, 2007), 84.

¹⁸ *A medikus és a Tímár Liza* női szerepeit is Varsányi Irén alakítja.

¹⁹ A közvélemény számára is ismert a férjes asszony színésznő (Szécsi Illés felesége) és Molnár viszonya, a történetnek párbaj a vége. VISI LAKATOS, „Varsányi...”, hozzáférés: 2021.08.20., https://varsanyi-iren.blog.hu/2018/08/18/kaland_vagy_szereltem.

²⁰ Egyedül Lengyel Menyhért *Taifun* című darabjának a női főszerepét nem Varsányi Irén játssza, hanem Góthné Kertész Ella. Vö. LENGYEL Menyhért, *Életem könyve* (Budapest: Gondolat, 1987), 66.

Magyar nődrámák²¹ és Varsányi Irén szerepei

A nő, mint téma erőteljes jelenléte a századelőn már a francia, angol és olasz boházatokban, vígjátékokban észrevehető; a fókuszban lassanként már nem a mondén, félvilági nő, hanem a polgári világból érkező úrilány és úriasszony áll.²² Ignotus „lyánydrámaként” definiálja azon műveket, amelyek nagy gyakorisággal fiatal lányok és negyvenes, meglett, házas férfiak kapcsolatait tematizálják.²³ A publikum érdeklődésének számos oka között fellelhető a korszak európai társadalmait meghatározó, a női emancipációból fakadó osztályadalmi feszültség. A felfokozott figyelem a színházi közegben kétszeresen is reprezentálódik: egyfelől a színpadon is egyre többször láthat a közönség főszerepekben női hősöket, másfelől a publikum soraiban is számolni lehet és kell is a női nézők megnövekedett számával, vagyis nekik érdemes játszani, és az ő körükben kell sikert aratni. Hogy igenis fontos és számottevő a nő, mint olvasó és színházba járó közönség, mutatják a korabeli folyóiratok tematikus rovatai, az eladott példányok emelkedő számai, az olvasói levelek, a kimondottan női célközönségre fókuszáló irodalmi, kulturális újságok.²⁴

Így tulajdonképpen nem meglepő, hogy magyar szerzők is előszeretettel állítanak női

²¹ A nődrámák olyan drámák, amelyeknek fővagy meghatározó mellékszereplője női alak, a dráma keretét a szereplő nő(k) akaratai, érdekei teremtik meg, és ebből a drámai helyzetből fakadó konfliktusok alakítják a dráma szerkezetét. (A szerző, V. Á. definíciója.)

²² Ez változott a korábbi, 20-30 évvel ezelőtti drámákhoz képest. MAGYAR, *A Vígszínház...*, 69.

²³ Henry Bataille darabja. IGNOTUS Pál, „A balga szűz”, in I.P., *Színházi dolgok*, 123–125 (Budapest: Nyugat Kiadó, 1910), 123.

²⁴ Ilyen a Kiss József által szerkesztett *Hét* is már, és ez lesz az 1910-es évektől megjelenő *Színházi Hét*, majd *Színházi Élet* is.

hősöket a drámáik főszereplőivé, abban a publikumban bízva, amely már hozzászokott a vígjátékok és a bohózatok témáihoz, és annak a műsorpolitikának a keretében, amely a Vígszínház sajátja magánszínházként – ez folyamatos pénzügyi balanszírozást jelent a repertoáralakításban a siker és a bukás mentén.²⁵ A színházvezetés részéről komoly vállalás és esetleges kockázat egy-egy új, magyar dráma színrevitele. A profitorientált művészeti koncepció jegyében fel kell figyelni a női tematika koncentráltabb megjelenésére. A műfajok változnak; a századforduló első éveiben a bohózatok, vígjátékok helyett többnyire úgy nevezett közép-fajsúlyú drámákkal találkozhatunk,²⁶ illetve dramaturgiai szempontból vizsgálva a magyar nődrámákat, a jól megcsinált színdarabok szabályait fedezhetjük fel bennük.²⁷

Az 1902-es *A dada* bemutatójától kezdve Varsányi Irén gazdag változatosságban számos nőtipust alakít: többek között öntudatos, dolgozó nőt 1908-ban (Bródy Sándor *A tanítónő*), hűséges, örök asszonyt Molnár Ferenc *Liliomában* (1908), kitartott szeretőt Heltai Jenő *A Tündérlaki lányok* című darabjában (1914) vagy házasságtörő asszonyt Herczeg Ferenc *Kék rókájának* Cecile-jeként (1917). Sok esetben bakfislányként láthatjuk őt a színpadon: Bródy Sándor *A medikus* darabjában csúnyácska, sánta lányt formál Riza alakjában (1909) és egy agyonkényeztetett, nagyon gazdag tizenhét évest Bródy Sándor Tímár Lizájaként (1914). Szomory Dezső *Györgyike, drága gyermek* és *Bella* című darabjaiban pedig a femme fatale típusa is feltűnik a színpadon. A két Szomory-művet egy év különbséggel mutatja be a színház Varsányi Irén főszereplésével, a szerző ugyanazt a témát dolgozza föl más köntösben. A következőkben a két darab – és talán a két előadás – nőtipusainak hasonlóságát és különbségét

vizsgálom a szöveg és a színrevitel elemzése során.

*Varsányi Irén mint femme fatale:
Györgyike és Bella szerepeiben*

Szomory Dezső helyzete 1912-ben különös a Vígszínházban: első darabjával debütál itt az amúgy közkedvelt, de kimondottan a Nemzeti Színház szerzőjeként ismert író.²⁸ Szomory írói életművében a *Györgyike, drága gyermek* fordulatnak tekinthető, hiszen a korábbi két dráma: a sikerrel játszott *A nagyasszony* (1910), a Mária Teréziáról szóló történelmi dráma és *A rajongó Bolzay-lány* (1911) kifejezetten a Nemzeti Színház közönségelvárásainak tesz eleget. Egészen más azonban a Vígszínház publikuma és repertoárkonceptiója. Húzónév Szomory, ezt az intézmény szakmai vezetése is tudja, tehát érdemes őt is becsalogatni a házi szerzők közé. Vélhetően a szerzőt sem kell nagyon nógatni erre, hiszen a Vígszínház köztudottan jól fizet az íróinak.²⁹ A színház jól bevált gyakorlata szerint zajlik a *Györgyike, drága gyermek* promóciós folyamata. Ennek fontos szegmense a még nem publikált drámai szöveg szinopszisának első közlése a *Színházi Hét* hasábjain.³⁰ Viszonylag rövid próbaidőszak után kerül sor február 3-án, szombaton a

²⁸ PORZSOLT Kálmán, „Színház és zene”, *Pesti Hírlap* 1912. febr. 4., 10.

²⁹ „Tantième-jeiről legendák keringenek; Roboz Imre gondosan összeállította a jegyzéküket: A rajongó Bolzay lány kilencezer, a Györgyike, drága gyermek huszonhatezer...” RÉZ Pál, *Szomory Dezső alkotásai és vallomásai tükrében* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971), 135.

³⁰ [N.N.], [C. n.] „Györgyike, drága gyermek” (Szereposztás és szinopszis), *Színházi Hét* 3, 5. sz. (1912): 24. [N.N.], „Szomory-premiere a Vígszínházban. Györgyike, drága gyermek – Futólagos jegyzetek a szombati főpróbáról”, *Színházi Hét* 3, 6. sz. (1912): 11–12.

²⁵ BÁRDI, *A régi...*, 42.

²⁶ MAGYAR, *A Vígszínház...*, 142.

²⁷ MAGYAR Bálint, *A Vígszínház...*, 142.

premierre. Mintha a kiválás taktikáját lehetne érzékelni a színházvezetés részéről is, és valóban, a bemutatón és az utána következő előadásokon még nem zsúfolt a nézőtér, ám a darab – úgy tűnik – beválik a lipótvárosi publikumnál, és fokozatosan nő az érdeklődés a Szomory-színmű iránt.³¹ Persze a színház színészi gárdája, különösképpen a címszereplőt, Györgyikét alakító Varsányi Irén is garanciát jelent a darab sikeréhez a kritikák szerint.³² A további szereplők: Góth Sándor és Haraszthy Hermin – mint Györgyike szülei –, Mészáros Giza és Lánchy Margit a lánytestvérek, Hübner Félix szerepében Fenyvessy Emil, az udvarló színinövendék Tanay Frigyes.³³ A dráma a darab premierje után jelenik meg a *Nyugat* kiadásában, 1912-ben.³⁴

Az 1912-es közönségsikert megélt Györgyike, *drága gyermek* után alig egy év telik el, és máris készen van a folytatás. Szomory tudja, hiszen profizmusa legendás Budapesten, hogy a publikum figyelme nagy érték, és meg kell becsülni a közönséget. Minthogy ugyanezt gondolja a Vígszínház művészeti vezetése is, a repertoár kialakításában koncepciózusan teret engednek a magyar siker-szerzőknek.³⁵ 1913. január 18-án, egy parádés főpróba után kerül sor a *Bella* bemutatójára.³⁶ A szereposztás is jelzi, hogy a színház ismét nagy reményeket fűz az új Szomory-

darabhoz, Varsányi Irénnel a címszerepben és a Thurein-Ernőffy gróftól játszó, megszokott partnerével, Hegedűs Gyulával garantálva látszik a közönség érdeklődése.³⁷ A Jób Dániel rendezésében színpadra állított *Bella* munkálataiban részt vesz – tőle megszokott módon – maga az író, Szomory is.³⁸ Bevált gyakorlat a Vígszínházban, hogy a szerző maga kíséri végig a próbafolyamatot, és az is, hogy a színházak körül szimatoló *Színházi Élet* még a bemutatók előtt általában – egyfajta marketingfogásként is értelmezhetnénk – anekdotikus életképekben tájékoztatja olvasóit a készülő darabokról. Teltházás előadásokkal megy a *Bella* több héten keresztül, kezdetben heti négy este.³⁹ Az előadás kulcsa – ahogy a premier után is olvashatjuk Szomory írásában – Varsányi Irén *Bella* szerepében:

„Az isteni Irén, a maga harmonikus és vibráló lényével, az ereje, ösztöne és női lelke titokzatosságával rácsfolt mindazokra, akik már a Györgyike idején mondogatták és a *Bella* elkészülésekor még egyszer erősítették, hogy az efajta rebelis sasmadár leányok nem az ő egyéniségének való.”⁴⁰

Ami ebből az írásból szembeötlő a sokszor megidézett Varsányi-kép mellett (izzó szenvedély, manír nélküli, természetes játékmód, művészi szerénység és alázat a kulcsszavak), hogy a színésznő széles játékalettájának teljesen új, nem várt színe ez a Györgyike-

³¹ [N.N.], „Szomory Dezső piros vágya”, *Színházi Hét* 3, 8. sz. (1912): 9.

³² Vö. pl. [N.N.], „Szomory-premiere...”, 12.

³³ Szereposztás és szinopszis: [N.N.], [C. n.], „Györgyike, drága gyermek”, 24.

³⁴ SZOMORY Dezső, *Györgyike, drága gyermek* (Budapest: Nyugat Kiadása, 1912).

³⁵ Vö. Bródy Sándor és Molnár Ferenc darabjainak sikere a Vígszínházban. DITRÓI, *Komédiások*, 143–160.

³⁶ A bemutató időpontja: [N.N.], [C. n.], *Színházi Hét* 4, 2. sz. (1913), 22. A főpróba sikeréről vö. BARABÁS Ernő, „A *Bella* a Vígszínházban. Szomory Dezső új darabja”, *Színházi Hét* 4, 3. sz. (1913): 3–7.

³⁷ Szereposztás: [N.N.], [C. n.], *Színházi Hét* 4, 2. sz. (1913), 25.

³⁸ [N.N.], „*Bella* – Beszélgetés Szomory Dezsővel”, *Színházi Élet* 2, 2. sz. (1913): 14.

³⁹ Összességében 33 alkalommal játsszák a darabot. RÉZ Pál, *Szomory Dezső alkotásai és vallomásai tükrében*, (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971), 136.

⁴⁰ SZOMORY Dezső, „A „*Bella*” szereplői”, *Színházi Hét* 4, 4. sz. (1913): 4–5.

Bella nőtípus, vagyis a szenvedélytől elvakult, erotikusan vibráló, démoni szépségű és erejű nő.⁴¹ A Varsányi-Bella mellett a mama szerepét játszó Haraszthy Hermin is figyelmet érdemel, az ő viharos érzelmei, megrendítő ereje és talentuma erős ellentétje és kiegészítője Bella alakjának.⁴² A két nő színpadi jelenléte meghatározó tényező nemcsak ebben a drámában, de már a *Györgyike, drága gyermek* esetében is, ugyanis kettejük párosa alakítja az anyát és lányát ott is.

A két darab közötti párhuzam és kapcsolatot természetesen az újságírók képzeletét is elragadta, így a szerelem diadalaként aposztrofálódik Györgyike és Bella története a *Színházi Élet* első oldalán is:

„Drága gyermek Györgyike és Kéji Bella egy szomorys gondolatot vetít ki egyképen: a szerelmet, az isteni zengést minden húron és beledobva a hétköznapok mocsarába. Györgyikében a nő élvágya nőtt előttünk démoni magasságokra. Bellában megalázkodik eleinte, tombol és dúl, végre elbékül s a végtelen vágyódást a férj vágyódása fogja fel.”⁴³

*Szomory Dezső:
Györgyike, drága gyermek*

A darab egy szerelmi háromszög története. Klasszikus felállítás: gyönyörű, fiatal lány (17 éves) egy hozzáillő, vonzó, ám nincstelen és karrier nélküli fiatalember (Tersánszky Laci) és a harmadik, aki aztán első lesz, egy idősebb negyvenes (Hübner, a bécsi porcelángyáros), ám ő rendelkezik anyagi bázissal, társadalmi pozícióval. A szerelmi viszonyok szokványosan alakulnak, nem is várnánk nagyon mást: szerelem, szenvedély kontra biz-

tos megélhetés, feleségstátusz, polgári, fényűző jólét. Mindez a házasságkötés intézményesült és morális keretében.

Az esküvői készülődés jócskán kínálhatna vígjátéki helyzeteket, ám ebben az esetben speciális a helyzet, hiszen Györgyike más férfiba szerelmes elszántan, konokul: a szegény dzsentri színinövendékbe. Családi érdekekre hivatkozva a mama kényszeríti a szerelem nélküli pénzházasságba. Ő a drága gyermek, és ez a gyermeklét a legmeghatározóbb a darabban, hisz Györgyike a szülei vágyait teljesíti be. Családi kötelek hurkolják körbe és körbe, a Mikár-szülők és a nővére, Anna, a doktornő és Stefi, a hűg sorsa rakódik a vállára. Valóban, a szó szoros értelmében drága, hisz ára van a lányság eladásának. Drága, mert kincse a családnak, ő az ékkő, amivel lehet kufárkodni. A Mikár-család a vőlegény gálans nagyvonalúságának köszönhetően ölti magára a jólét köntösét már a házasság előtt. Aki viszont nem kér mind ebből, az maga Györgyike. Ő a feszültségforrás, a bizonytalan tényező. Meddig tart ki a lány? Ráadásul úgy, hogy a szerelmes udvarlóval még egy titkos, szerelemmel teli, lopott óra jut a menyasszonynak a házasságkötés előtt, amely lelepleződés is egyben a mindent tudni akaró mama előtt.

A második felvonástól kezdődően a dráma a gyermek Györgyike és a felnőtt Frau Hübner között feszül igazán a felszín alatt. Megfigyelhetjük, hogy miként válik az izgalmas, érzéki, kicsit csacska és öntörvényű kamaszlány jólétben elkényelmesedő, hideg és taktikus szépasszonnyá. Györgyike robbanás előtti, feszült állapotban őrzi még lányságának vágyait. Tehetetlen indulatát, elfojtott fájdalmát elsőként a mamán tölti ki, majd a nagyjelenetben a férjének vall be mindent. Akár vége is lehetne a házasságnak, de a harmadik felvonásban egy higgadt és finom és elegáns szépasszonyt látunk viszont Bécsben. Györgyike minden gesztusa, szava arra utal, hogy már várandósan, teljesen beletanulva, belesimulva a luxusvilágba,

⁴¹ SZOMORY, „A Bella szereplői”, 4.

⁴² SZOMORY, „A Bella szereplői”, 5.

⁴³[N.N.], „Szomory Dezső a Vígszínházban”, *Színházi Élet* 2, 3. sz. (1913): 1.

idomulva az öregedő férj kínálta kényelmes élethez, a múlt minden érzését, a régi énjét negligálja. A metamorfózis végső bizonyítéka, ahogy Lacit prakticista, cinikus módon kiutasítja életéből, és anticipál egyfajta jövőt érdekes férfiakkal, lehetséges szeretőkkel.

Míg a papa az események passzív szemlélője, addig a mama aktív irányítója a történeteknek. Talán a Györgyike drámája igazán a mama drámáját takarja az intencionált szerzői perspektívát figyelve.⁴⁴ Ő az, aki kissé sztereotip testi adottságaiban és gesztusaiiban eleget tesz a nézői elvárásoknak (telt alkat, harsány stílus, kispolgári ízlés), és a matriarchális világ óriásanya képét idézi meg. Fontos szereplő ő, Györgyikének alapvetően vele van igazán konfliktusa, az ő akaratával szemben lázad fel kezdetben a lány, majd az ő elvárásait igazolja vissza a fiatalasszony házassága.

Szomory Dezső: Bella

Egy gyönyörű húszéves lány, aki erotikus kisugárzásával, lányos-nőies bájával, az érzéki gyönyör ígéretével áll a *Bella* című darab középpontjában, körülötte pedig férfiak, sok, egyre több férfi, akiket démonikus erő tart rabságban: mind a lányt akarják felfalni, bekebelezni, magukévá tenni. A kérdés ilyenkor az, hogy mi a férfiszíveket megvadító titka ennek a Keilits-lánynak? Az elérhetetlenségbe oltott mégis-kikacsintás vibráló, izzó atmoszférája? A tisztességes lány erkölcsi paramétereinek határfeszítése?

Bella a kezére pályázó két fiatalember: Tormai Guszti, a vőlegény és Talpa-Magyar Ede, a szemközt lakó fogorvos, illetve a mama-papa féltő négyesének középpontjában áll. Minden a fiatal, tehetségesnek mondott énekesnő körül forog, akinek megjelenésére a negyedik jelenetig várni kell, mert gyen-

gélkedik, beteg. Ám Bella gyermeket vár. A megcsalt és becsapott vőlegény ezt ugyan nem sejtí, de a sárga automobilt, a kocsiházat egy úrral – igen, hiszen meglesi jövendőbelijét. Ez az úr Thuren-Ernőffy Károly gróf, aki egyengeti a gyönyörű díva énekesi karrierjét, titkos viszonyuk következménye pedig a gyerek, akinek érkezése lesz a katalizátor a drámai folyamatnak: egy gróf két gyermekkel, beteg feleséggel az egyik oldalon és Bella, a húszéves szépség és egy jövendő másik gyermek a másik oldalon. A férfi döntése nem okoz meglepetést a nézőknek, ám Bellának annál inkább: „Az Első Magyar Általános satöbbi Banknál, Bella nevére elhelyeztem egy összeget. Hallom a fiatal fogművésszel való új kombinációt, és szerencsét kívánok és csak heleselhetem...”⁴⁵ Talán a mód és az eljárás sérti a fiatal lányt leginkább. Ám Bella mégsem dönt semmiről, vele megtörténnek a dolgok, tulajdonképpen a mama az igazi irányító. Ő tartja kezében a szálakat, irányít, dönt, meghatároz. Ő ír sebtiben egy némileg zsaroló levelet a grófnak, ő tessékeli ki az első vőlegényt, és jelenti be a lánya megkérdezése nélkül a második jelölttel, a fogorvossal történő eljegyzést. Mindezt azért, hogy Bella érdekét védje, hogy elkerülje a botrányt, hogy mentse a lány renoméját. A helyzetből adódó, felfokozott érzelmi meghatározottságot igazán a mama érzékelteti, és a felvonás egészében ezt tompítja a vígjátékokból ismert poentírozás kellékrendszere. Ennek a vonalnak a legmarkánsabb szereplője a férjjelölt, aki már-már bohózatí figura: Talpa-Magyar Ede.

Az első felvonás zárása tulajdonképpen egy dráma hipotetikus végét is jelenthetné: egy szerelmi viszony lezárása, egy névleges házasságkötés és egy eltitkolt múltból fakadó jövő. A második felvonásban Bella köré húzható három kör egy-egy férfi helyét jelöli

⁴⁴ Manfred Pfister fogalma. Manfred PFISTER, *Das Drama* (Paderborn: Wilhelm Fink Verlag, 2001).

⁴⁵ SZOMORY Dezső, *Bella*, in Sz. D., *Színház*, szerk. KÖSZEG Ferenc és RÉZ Pál, 190–250 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973), 212.

ki. Talpa-Magyar, immáron Bella ura, Röghegyi Kálmán, a művésztárs és a gróf, a gyermek valódi apja. A férj helyzete a legeggyértelműbb: ő az, akinek a legszélső helyzete (felszarvazott férj) stabil, és stabilnak is kell lennie, hiszen az ebből fakadó feszültség teremti meg a feltételét a vígjátéki alaphelyzeteknek. Röghegyi az aktuális, jelenlevő szerető, akiben a hétköznapi unaloműzőként keres szórakozást Bella. A férfi erős érzelmeit az alig húszéves lány jóval kimértebben viszonzja. A felvonás a végsőkig nyújtja a lehetséges feszültségívket, a váratlanul, harmadikként megjelenő gróf elszánt dühe és indulata hirtelen robbantja szét a meglévő struktúrákat. A higgadt szeretőből egy féltékeny és heves szenvedélyektől fűtött zsarnok-rajongó válik. A gróf a maga jogos helyét követeli, Bella belső körébe akar visszajutni. Az érzéki, túlfűtött jelenetnek Bella és a gróf között erős erotikus kisugárzása van, és aztán a színpalak mögött zajló, sejthető események pikantériájával szemben a színpadon tébláboló férj képez ellenpontot, és tulajdonképpen beteljesedik a felvonás elejétől anticipált befejezés. Vége a házasságnak. A harmadik felvonás Bellája befutott, sikeres művésznő. Rajongók és ünneplés veszi őt körbe, sok-sok férfi, de Bella émeltyően eltelt a férfiakkal. Hoppon marad mindenki, a gróf is. Bella hideg és elutasító, egyvalakinek nyújtja a kezét: az elhagyott, szájalmasnak mondott férjének.

A *Bellát* nem lehet az egy évvel korábban bemutatott *Györgyike, drága gyermek* nélkül értelmezni. Mert nagy kísérlete és játéka ez Szomorynak, tulajdonképpen merész akció a részéről, hogyan lehet megírni ugyanazt a témát gyors egymásutánjában kétszer úgy, hogy a drámai kondíciók változatlanok maradnak, és a két női karakter is inkább egymást kiegészítő reprezentánsa ugyanannak a nőtípusnak: a *femme fatale*-nak, az érzéki és gyönyörű asszonynak, aki démonikus kisugárzásával vadítja meg a férfiakat maga

körül. Ami még közös bennük, hogy mindketten kényszer- vagy látszatházasságot kötöttek, ám más-más kiindulási alap mentén. Györgyike kegyeit a család bocsátja áruba, és a sokat kínáló, vagyis dúsgazdag, idősödő Hübner nyeri meg magának, míg Bella egy nem-szeretett férjjelölt mellett folytat titkos viszonyt egy pénzes és korosodó, arisztokrata családapával, majd egy igen szájalmasnak ábrázolt, harmadik férfival kötött látszatházassága révén legitimálja státuszát. A két darab közötti párhuzam a két lány mögött álló családmodellben válik eklatánsan megragadhatóvá, két, polgári értékeket képviselő családról beszélhetünk, és két, roppant markáns, meghatározó, erős anyával találkozhatunk.

*Patriarchális család:
anyák és apák és lányok*

A *femme fatale* nőtípus kibontakozásának origója Szomorynál tehát a konvencionális magyar polgári vagy kispolgári család. Györgyike és Bella története egyes társadalmi körökben provokatívan is hathat, ahogy erre a korabeli sajtó egyes recenzióiban felfigyelhetünk,⁴⁶ és mindent összevetve a patriarchális családmodell válságának egy-egy látleletként is lehet értelmezni a két Szomorydrámát. A lányok bájaival üzletelő, fifikás és

⁴⁶ „Olcsó szentimentalizmus, kínosan hazug romantika, elkopott trükkök, egészen alanti pikantéria – ezek azok az eszközök, amikkel Szomory Dezső a darabját felépítette.” POGÁNY József, „Művészet, irodalom. Bella”, *Népszava*, 1913. jan.19., 271. és „Ez is olyan pornográfia, mint az előbbi s mint Szomory egyéb eddigi darabjai, csak hogy valamivel utálatosabb. Egy tekintélyes napilap magasztaló kritikája azt írja róla, hogy egy kicsit ocsmány is, a közönség nem tud rokonszenvezni az olyan hősnővel, aki ilyen piszkosan és cinikusan ölelkezik.” [N.N.], „Színházi Szemle”, *Katolikus Szemle* 27, 3. sz. (1913): 318–321, 320.

domináns anyafigura mellett megjelenő, a családi élet centrumából kiteszított apafigura képezi a családok alapját mindkét esetben. Az apakép megrendülésének lehetünk tanúi, egy válságba jutott férfiszerep egyes állomásait követhetjük nyomon a darabokban. Györgyike apja erőtlenségében és szegregált státuszában kelt szánalmas hatást, Bella papája kivonul a döntésekből. Egyáltalán nem szükséges az apák jelenléte, háttérbe húzódva, passzívan asszisztálják végig az eseményeket. A maszkulin értékek devalválódásával együtt a társadalmi szerepek átstrukturálását és normák relativizálódását érzékelhetjük a két dráma keretében. Bella és Györgyike tulajdonképpen a szétzuhanó polgári család konvencionális értékrendjének áttörésével, határainak feszegetésével kísérleteznek, és mégis áldozataivá és foglyaivá válnak egy letűnő családmodellnek. És ők lesznek valóban azok, akik kihasználva testi bájaikat, a világon, a férfiakon torolják meg az anyák vétkeit, a képmutató gesztusokat, a kistílű hazugságokat, az ügyeskedő manővereket, vagyis a komplett kispolgári, polgári világnak mutatnak fricskát.

Ál- és kényszerházasságok

A darabok drámai alapvetése az a határátlépés, amely egy házasságkötésben valósul meg. A házasság alapvetően státuszváltást eredményez, akár az emberi viszonyokat, akár az esemény kitüntetett beavatási szituációját figyeljük. Természetesen a változás még nagyobb, ha a házasodás egyfajta kényszer, kívülről manipulált tett, mint ahogy Györgyike és Bella esetében is. A két dráma struktúrája ugyanazt a sablont követi: az első felvonások (a leghosszabbak, legkitettebbek) a házasságok előszobái. Mindkét esetben ez a felvonás hordozza a legtöbb drámaiságot, a felvonásvég akár darabvég is lehetne. A *Györgyike, drága gyermek* esetében ez a vég egy elhált nász a titkos szerelmessel és a betoppanó mama mindent elrendező mentőakciója a kötelezően megtartandó esküvő

érdekében, Bella történetében szintén a mama férjszerzése a lány tisztességének megóvásáért.

A házasság mindkét esetben megkötöttik, ám más-más az útja a két lánynak, a súlypontok máshol vannak. Míg Györgyike vadmacska-indulattal kapálódzik a rádobott házassági hálóban, és tombolásában mármár széttöri a hazug mázat, rúg és harap, addig Bella elfogadja a státusz kínálta lehetőségeket, és erőteljesen át is töri a szerepéből fakadó társadalmi konvenciókat, olyannyira, hogy botránytól, botrányoktól sem visszariadva számos szeretőt tart. Érzelmek, hitek nélkül, cinikus kiábrándultsággal adja oda magát az aktuális partnereknek. Nincs miért tombolnia, a naivitása rég eltűnt, számára csak a praktikum marad. Jó szerepek és fényes karrier.

Jóllehet Györgyike és Bella helyzetét hasonlónak lehet mondani, mégis a házasságkötésnek, vagyis e határhelyzet megélésének teljesen más szakaszában válnak drámai figurákká a lányok. Györgyike, bár két felvonás erejéig ugyanúgy asszonylétébe pillantunk be, mégis lánystátuszban marad egészen a harmadik felvonás utolsó jelenetéig, amikorra tényleg ki tud bújni kamaszos világból. Ezt támasztja alá az, hogy Györgyikének valós konfliktusa(i) nem a férfiakkal van(nak), hanem édesanyjával, az erős érzelmeket kiváltó, drámaiságot hordozó jelenetek a kettejük dialógusai.⁴⁷ Így ez a darab

⁴⁷ „Ha meg is tört, ha megfélemlített leánysorsom egy döntő percében, de egész életemen mégsem gázolhat végig (...). hát azt hiszi, nem szégyenteljes az nekem, hogy egyik ember karjából a másikéba ájultam, hogy kétszer huszonnégy óra alatt két emberé voltam, azt hiszi, nem utálok ezt? (...) Gondolja meg, ha le is győzött, ha sikerült is férjhez adnia, ha fényesen bevált is minden terve, s ide sodródtam, lélekszakadva, mint egy fergegben, gondolja meg, én szerettem azt a fiút, és szeretem még, gondolja

inkább az anya-lánya, mint Györgyike és Hübner, a férj drámájaként értelmezhető.

Bella ugyan státuszában lány az első felvonásban, de tulajdonképpen már nem az, ismerője a férfivilágnak, gyermeket vár, titkos asszonyéletem él. A naivitása is csak odáig marad meg, amíg mese és csoda helyett szembesülnie kell a „heleselő” gróf gratulációjával a gyors eljegyzéshez. Bella nem a határátlépés, vagyis a házasságkötés vákuumát éli meg nehezen, a hangsúly az asszonyélet játékterébe kerül, vígjátéki helyzetek között elbújva tapintható ki Bella belső drámája; akit látunk, egy igencsak kiábrándult, ám hatalommal bíró, gyönyöröket kínáló, pompázatos asszony. Bella erotikus kiszáradásával tartja foglyul a férfiakat, ez a játék ad neki némi kielégülést. Bella drámája igazán az első és a második felvonás közötti időszakban (vagyis a színpad mögött) zajlik le, és abból a fájdalomtól fakadhat, amely egy keserű szerelmi csalódás része.

Györgyikét egy kispolgári világból kitörni igyekvő anya dobja be a férfivilágba, Bellát pedig az a férfi, akinek a naivitását, a hitét adta. Azonban a lányoknak más-más lesz a pozíciójuk a drámákban, ennek következtében a színházi befogadásban is. Györgyike kamaszharcát, az anyja elleni, hosszantartó lázadását, majd vereségét látva, az igazságért küzdő, tragikus hősnőként aposztrofálhatjuk a fiatal lányt, ezt a közönség és a korabeli kritika is érzi és díjazza is. A darabot sikernek könyvelik el a Vígszínházban, egészen májusig repertoáron marad a Szomorymű. Ami a színpadon látható, ahogy Lengyel Menyhért írja, „...csupa jó látás, fölényes, biztos, pompás és bőséges rajz.”,⁴⁸ ám ennél

meg.” SZOMORY Dezső, *Györgyike, drága gyermek*, in Sz.D., *Színház*, 5–149, szerk. KÖSZEG és RÉZ, 95.

⁴⁸ LENGYEL Menyhért, „Györgyike, drága gyermek”, *Nyugat* 5, 4. sz. (1912): 373, hozzáférés: 2020.10.20, <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>.

több az, amit nem visz színpadra az író: a színpadon kívül lezajló igazi drámát Györgyike életében.⁴⁹ Biztató a közönség figyelme, és biztató a már befutott sikerszerző bírálata is:

„E darab után Szomorytól a legjobb és legfölényesebb komédiát várhatjuk. Túltehet Wedekinden és annál könnyebben, mert egy biztos hangszer van a kezében, ez a hangszer, ez a barnafejű pompás hegedű: Varsányi Irén.”⁵⁰

Bella színpadi jelenlétében nem látjuk a küzdelmet, a viaskodást, egy új asszony áll előttünk, aki így inkább botrányhős. A korabeli sajtó megosztóan értékeli a Bella típusú hősnő megjelenését a magyar színpadokon. A baloldali lapok üzleti alapú sikerhajhásznak gondolják a *Bella* beemelését a repertoárba, hiszen az „alantas pikantéria”, a sikamlós erotika, „kínosan hazug romantika,” ami a darabból árad, a jóízlésnek semmiképp sem felel meg, és nem számíthatna az értő közönség tetszésére.⁵¹ Még kritikusabb a *Katolikus Szemle* újságírója, aki egyenesen pornográfnek minősíti Szomorj új darabját, „...a hősnővel nem lehet rokonszenvezni, aki ilyen piszkosan és cinikusan ölelkezik, vagyis a legutálatosabb, bujálkodó életet folytatja”.⁵²

Varsányi Irén 1913-ig főszerepek sokaságában mutatja meg színészi tehetségét és bár valószínű, hogy alkata, színészi egyénisége nem egyértelműen predesztinálta ezek-

⁴⁹ LENGYEL, „Györgyike...”, 373.

⁵⁰ LENGYEL, „Györgyike...”, 373.

⁵¹ POGÁNY, „Művészet, irodalom...”, 271.

⁵² „Ez a színdarab egy nagy város erkölcstelen életének egész szennyzuhatagját önti a színpadra, a közönség elé, amely annyi bűnt és piszkot egy csokorba kötve eddig talán még a Vígszínházban sem látott.” [N.N.], „Színházi Szemle”, 320.

re a szerepekre,⁵³ a Györgyike és Bella alakjaiban a magyar *femme fatale*-típust először megformáló színésznő játéka mégis megragadja a Vígszínház publikumát. Értik és értékelik a színésznő alakításait. Varsányi *femme fatale*-szerepei mögött hétköznapi családokból kitörni vágyó, elbukott, esendő kamaszlányokat és fiatalasszonyokat lehet sejteni, akik becsapottságukban, fájdalomukban, a környezetük áldozataként próbálnak megfordítani a sorsukon és tekintenek provokátívan, dévajul a férfiak világára.

Bibliográfia

- [N.N.], „Bella – Beszélgetés Szomory Dezsővel”, *Színházi Élet* 2, 2. sz. (1913): 14.
- [N.N.], „Bella a Vígszínházban”, *Színházi Élet* 2, 3. sz. (1913): 3–7.
- [N.N.], „Színházi Szemle”, *Katolikus Szemle* 27, 3. sz. (1913): 318–321.
- [N.N.], „Szomory Dezső a Vígszínházban”, *Színházi Élet* 2, 3. szám (1913), 1–3.
- [N.N.], „Szomory Dezső piros vágya”, *Színházi Hét* 3, 8. sz. (1912): 9.
- [N.N.], „Szomory-premiere a Vígszínházban. Györgyike, drága gyermek – Futólagos jegyzetek a szombati főpróbáról”, *Színházi Hét* 3, 6. sz. (1912): 11–12.
- [N.N.], [C. n.] (Györgyike, drága gyermek – Szereposztás és színopszis), *Színházi Hét* 3, 5. sz. (1912): 24.
- [N.N.], [C. n.], (Bella – bemutató dátum) *Színházi Hét* 4, 2. sz. (1913), 22.
- [N.N.], [C. n.], (Bella – szereposztás) *Színházi Hét* 4, 2. sz. (1913), 25.
- BARABÁS Ernő, „A Bella a Vígszínházban. Szomory Dezső új darabja”. *Színházi Hét* 4, 3. sz. (1913): 3–7.
- BÁRDI Ödön. *A régi Vígszínház*. Budapest: Táncsics Könyvkiadó, 1957.
- DITRÓI Mór. *Komédiások*. Budapest: Közlekedési Nyomda, 1929.
- FEHÉR Judit. *Asszonyok*. Budapest: Ulpiusház, 2007.
- HEGEDŰS Gyula. *Emlékezések*. Budapest: Légrády Kiadó, 1921.
- HEVESI Sándor. *Színház*. Budapest: Singer és Wolfner, 1938.
- IGNOTUS Pál. „A balga szűz”. In *Színházi dolgozók*, 123–125. Budapest: Nyugat Kiadó, 1910.
- LENGYEL Menyhért, „Györgyike, drága gyermek”, *Nyugat* 5, 4. sz. (1912): 373. Hozzáférés: 2021.09.08., <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>.
- LENGYEL Menyhért. *Életem könyve*. Budapest: Gondolat, 1987.
- MAGYAR Bálint. *A Vígszínház története*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1979.
- MÉSZÖLY Tibor. *Színház a század küszöbén*. Budapest: Múzsák, 1986.
- POGÁNY József, „Művészet, irodalom. Bella”, *Népszava*, 1913. jan.19, 271.
- PORZSOLT Kálmán, „Színház és zene”, *Pesti Hírlap* 1912. febr. 4., 10.
- PFISTER, Manfred. *Das Drama*. Paderborn: Wilhelm Fink Verlag, 2001.
- SZOMORY Dezső. *Bella*. In Sz.D., *Színház*, szerkesztette KÓSZEG Ferenc és RÉZ Pál, 190–250. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973.
- SZOMORY Dezső. *Györgyike, drága gyermek*. Budapest: Nyugat Kiadása, 1912.
- SZOMORY Dezső, „A „Bella” szereplői”, *Színházi Hét*, 1913/4. 6.
- RÉZ Pál. *Szomory Dezső alkotásai és vallomásai tükrében*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971.
- VISI LAKATOS Mária, „Varsányi Irén, a színésznő...”, *Blog.hu*, hozzáférés: 2021. 05. 15., <https://varsanyi-iren.blog.hu>

⁵³ SZOMORY, „A Bella szereplői”, 4–5.